

Społeczno - kulturowe przemiany na wsi rosyjskiej w latach 90. XX wieku.

Środowisko społeczno - kulturowe wsi, będące jedną ze składowych części funkcjonowania społeczeństwa, stanowi określoną zbiorowość terytorialną, ze swoistymi sposobami organizacji i formami życia zbiorowego, bezpośrednio uzależnionymi od zamieszkiwanego wspólnie terytorium, od świata fauny i flory tego obszaru, od jego specyficznego mikroklimatu i ukształtowania terenu. Na przestrzeni wieków każda zbiorowość wytworzyła właściwą tylko jej gospodarkę i więzi społeczne oraz swoiste środowisko społeczno - kulturowe z charakterystycznymi wyobrażeniami, samoświadomością, przekonaniami, normami, wartościami, językiem, tradycją, społecznie zdefiniowanymi specyficznymi wzorcami zachowań i układem interakcji społecznych. Takie rozumienie środowiska społeczno - kulturowego zawiera wiele typowych cech charakterystycznych dla małych zbiorowości zamieszkałych na wiejskich obszarach w różnych częściach świata.¹

1 W rosyjskiej nauce społecznej wielki wkład w zbadanie wiejskiej społeczności, jako samowystarczającego społeczeństwa, wnieśli W.W. Woroncow, M.M. Kowalewski, pisarze nurtu wiejskiego N.N. Złatowracki, G.I. Uspienski, W.W. Sieliwanow, A.N. Engielgard, O.P. Siemionowa - Tia - Szańska. W porewolucyjnym okresie w zgłębianiu tego tematu wyróżnili się uczeniowie A. Fortunatowa w nurcie organizacyjno - produkcyjnym N.M. Makarow, A.W. Czajanow, A.N. Czelincew, a również inni naukowcy A.M. Bolszakow (*Wieś 1917 - 1927 r.*), R.J. Wnurow (*protiworieczija staroj krieśćjianskoj siemji. Oriol. 1929 r.*), M. Fenomienow (*Sowriemniennaja dieriewnia. cz. 1 - 2. M - L. 1925*), A. Ananjew (*Dieriewnia kolchoznaja. M. 1935*). W drugiej połowie XX wieku przeprowadzono szereg badań socjologicznych na temat przemian społeczno - kulturowych na wsi. Ich wynikiem były prace: „ Riazanskoje sielo Korablinowo”, pod red. W. Sieliwanowa, Riazan. 1957; „ Korablinowo - sielo ruskoe”, Moskwa. 1961; „ Sielo Wyrietino w proszlom i nastojaszczim”, pod red. P. Kuszniera, Moskwa. 1958; „ Opyt istoriko - sociologičeskogo izučeniija siela Moldino”, pod red. W. Karcewa, Moskwa. 1968; „ Kolchoznaja szkoła kommunizma dla krieśćjiansstwa. Kompleksnoje sociologičeskoe issledowanie siela”, Moskwa. 1968; „ Kolchoznaja szkoła kommunizma dla krieśćjiansstwa. Kopleksnoje socioplogičeskoe issledowanijie kolchoza „ Rossia”, Moskwa. 1965; J. Arutiunian „ Opyt sociologičeskogo issledowanijia siela”, Moskwa. 1968; w latach 70 - 80 zagadnieniami tymi zajęła się grupa W. Starowierowa, T. Zaslawskiej. Współcześnie badaniem wiejskiego społeczeństwa zajmują się historycy W.P. Daniłow, Daniłowa, P.N. Zyrianow. Grupa socjologów pod kierownictwem T. Szarina bada współczesną rosyjską wieś. Autorski kolektyw pod redakcją J. Afanasjewa wydał dzieło „ Rosija XX wiek. Sudby rossijskogo krieśćjiansstwa”, RGTU, Moskwa. 1996. Spory wkład w opis świata chłopskiego wnieśli pisa-

Lokalna społeczność wiejska stanowi ważny przedmiot dyskusji i badań naukowych. Szeroko jest opisywana przez przedstawicieli nauk społecznych: socjologii, antropologii, psychologii społecznej, historii i ekonomii. Daje to możliwość zauważenia typowych i szczegółowych cech społeczności wiejskiej, poziomów jej funkcjonowania, związków wewnętrznych i zewnętrznych, mobilności społecznej (horyzontalnej i wertykalnej ruchliwości), wyobrażeń i orientacji, zmian i procesów strukturalnych, zachodzących pod wpływem transformacji ustrojowej. Przy tym dość często środowisko społeczno - kulturowe jest rozpatrywane jako podstawowy element społeczeństwa tradycyjnego i jemu przypisywane są właściwości i cechy mające konserwatywny charakter.

W Rosji XX wieku wiejskie środowisko społeczno - kulturowe wiele razy doświadczało wpływów różnych reformatorskich procesów modernizacyjnych, poczynając od przekształceń Stołypina, dotyczących reformowania wspólnot, do współczesnych reform w rosyjskim społeczeństwie. Według wybitnego praktyka rolnictwa A. Wiepriewa, dyrektora Państwowego Gospodarstwa Rolnego „Nazarowski” w Okręgu Krasnojarskim „chłostwo doznało ponad 20 różnych reform, celem których było poprawienie sytuacji włościan”, chociaż nikt przy tym nie pytał samego chłopca, czy chciał tych przemian. Skutkiem tych wszystkich większych i mniejszych reform w czasie komunizmu, przeprowadzenia kolektywizacji, tworzenia PGR - ów, likwidacji nierentownych wsi, został zniszczony potencjał przedsiębiorczości rosyjskiego chłopca. Represje nauczyły chłopca być ostrożnym, „nie wyróżniać się z szarej masy”, nie wykazywać nadmiernej inicjatywy. Wraz z cechami przedsiębiorczości motywacja i chęć do pracy, zostały „wyciśnięte” z chłopstwa. To doprowadziło do zatracenia się chłopstwa w rosyjskiej wsi.² Wskutek przesiedlenia się miast i osiedli robotniczych, mieszkańcy wsi zostali zepchnięci na margines, utracili związki z wiejskim środowiskiem, a to było początkiem opustoszenia i starzenia się wsi.

Społeczno - kulturowe zmiany w układzie życia odbywały się pod wpływem rewolucji kulturalnej i doskonalenia technologicznej podstawy produkcji rolnej. Wskutek tego został zburzony tradycyjny wspólnotowy styl życia rosyjskich chłopów. Nowy kolektywistyczny, kolchozowo - sowchozowy układ wiejskiego życia, do świadomości chłopów wpajany był przy pomocy ideologicznych oraz politycznych wskazówek i jednocześnie przedstawiany był jako swoista cecha narodowa. Sądzimy, że absolutyzacja rosyjskiego kolektywizmu

rze nurtu wiejskiego B. Możajew, W. Bielów, F. Abramow. W światowej literaturze socjologicznej tym zagadnieniem zajmowali się W. Thomas i F. Znaniecki (Chłop polski w Europie i Ameryce). Dzieło P. Sorokina „Sielskaja sociologia”, niestety, jest mało znane w Rosji.

2 R. Pichojia. Sowietskij sojuz: istorija vlasti (1945 - 1991), Moskwa. RAGS. 1998. Rossijsa XX wiek. Sudjby rossijskogo krestianstwa, RGGU, Moskwa. 1996. A. Nikonow, Spirali mnogowiekowej dramy: agrarnaja nauka i polityka, Moskwa. Encyklopedija. 1995.

w znacznej mierze jest mitologizowana, a pokonanie ekonomicznego determinizmu w analizie socjalnych zachowań chłopów, na podstawie zbadania ich historycznej przeszłości, kultury i psychologii, stanowi dowód na potwierdzenie tego. Należałoby również nadać nowe znaczenie, jakoby cesze narodowej rosyjskich chłopów, jako nierynkowców i ludzi nieprzedsiębiorczych i mało kreatywnych. W historycznych pismach W. Kluczewskiego, znajdziemy następujące stwierdzenie: „Wielkorusin lepiej pracuje w pojedynkę, gdy nikt na niego nie patrzy, i ciężko mu się przyzwyczaić do zgodnego oddziaływania, (...) życie na odludziu, w odległych od siebie wsiach, (...) nie mogło go przyuczyć do działania w większych grupach”.³ Znawca rosyjskiej wsi A.N. Engelgard zwracał uwagę „na mocno rozwinięty indywidualizm rosyjskich chłopów, na ich odosobnienie”.⁴ Stąd wyobrażenia o wspólnotowym kolektywizmie jako fundamencie systemu kołchozowego nie zawsze są uzasadnione. Agrarne przekształcenia autorstwa bolszewików zburzyły rosyjską wspólnotę, ale kołchozowo - sowchozowy kolektywizm miał inną podstawę.

Środowisko społeczno - kulturowe radzieckiego modelu rozwoju wsi ukształtowało się w procesie kolektywizacji, industrializacji i rewolucji kulturalnej. Podczas tych procesów zmieniał się system wartości, wyobrażenia i normy etyczne ludzi. W świadomości wiejskich mieszkańców „wykształcały się” ateistyczne wyobrażenia o przyrodzie; socjalistyczne normy życia, przepełnione hasłami o przodownikach pracy, stachanowskim ruchu, o kierowniczej roli partii komunistycznej, o ruchu pionierów itd. Przy tym wprowadzane kalendarzowe „czerwone” daty, w postaci czynów społecznych. Ważne znaczenie w stosunkach społecznych na obszarach wiejskich odgrywały chaty - czytelnie. Radio i elektryczność uosabiały nowy styl życia. Ocena roli chłopstwa w społeczeństwie, rozpatrywana była jako rola sojusznika proletariatu, a nie jako samowystarczальной i autonomicznej wspólnoty społecznej.

Ogromne przekształcenia ekonomiczne, skierowane na realizację zadań, dotyczących industrializacji gospodarki narodowej, dwójako odbiły się na funkcjonowaniu rosyjskiego chłopstwa. Tak np., kształtujący się nowy technologiczny model w przemyśle agrarnym, z jednej strony zmieniał społeczno - zawodowy skład pracowników, wzmacniał ich mobilność wewnątrz środowiska wiejskiego, z drugiej jednak strony, podczas budowy ogromnych zbiorników wodnych, „na dno szły” dziesiątki tysięcy wiejskich osad i małych miasteczek, mających wielowiekową historię, a to prowadziło do zniszczenia historycznych korzeni wielu pokoleń rosyjskich chłopów. W ten sposób niejako został „rozerwany łańcuch czasów”. Na skutek tych gigantycznych budowli wieś wpadła w wymuszoną ruchliwość, a chłopstwo cząstkowo zostało zmarginalizowane. O tym, w jak bolesny sposób odbywał się ten proces pisał współczesny

3 W.O. Kluczewskij, *Istoričeskie portriety*, Moskwa. 1990, s. 60 - 61.

4 A. N. Engelgard, *Iz dierewni. 12 pisiem*, Moskwa 1987, s. 353 - 354.

pisarz W. Rasputin w powieści „Pożegnanie z lochą”.⁵

Procesy modernizacyjne, którym poddane jest współczesne rosyjskie społeczeństwo, wciągnęły w wir reform i wiejskie środowisko; rozpoczął się nowy etap przekształceń w rolnictwie, skierowany na zniszczenie kolchozowo - sowchozowego systemu i zmianę mentalności mieszkańców wsi. Wskutek tych reform na wsi zaczął się kształtować wielosystemowy charakter ekonomiki: uyskała „zielone światło” mała działalność przedsiębiorcza (około 11 tysięcy małych przedsiębiorstw), w dziedzinie produkcji, przetwórstwa i zbytu produkcji rolniczej, obsługi wytwórców towarów. Spółdzielczy sektor na wsi działa w około 4,8 tys. spółdzielni rolniczych, prywatny sektor w 520 prywatnych przedsiębiorstwach. Odradza się system chłopskich gospodarstw (dzisiaj istnieje ich około 280 tys.). W agrarnej ekonomice rozpoczęła się prywatyzacja ziemi, a chłopci otrzymali świadectwa na prawo do samodzielnego wykorzystywania otrzymanego udziału rolnego. W niektórych regionach Rosji została uchwalona „ustawa o ziemi”, zezwalająca na jej nabycie - sprzedaż. Za przykład może posłużyć obwód Iwanowski, w którym działa 46 państwowych przedsiębiorstw, 46 kolchozów, 46 spółek akcyjnych, 99 rolniczych spółdzielni, 14 spółek z o.o. i 124 prywatne gospodarstwa rolne.

Adaptacja nowych form działalności gospodarczej do potrzeb wsi odbywa się często skomplikowanie i niezgodnie z prawem. Zauważalna jest nieumiejętność samodzielnego myślenia i gospodarzenia u wielu kierowników tak indywidualnych gospodarstw, jak i różnych kolektywnych towarzystw. Prywatyzacja ziemi często dokonywana była szybko, bez odpowiednich normatywno - ustawowych podstaw, co wywołało taki fenomen w prywatyzacji jak „zagarnianie”. Polegało to na tym, że pracownicy kierowniczych struktur mogli prywatyzować lepsze kawałki ziemi, uzyskiwać za bezcen sprzęt rolniczy i łączyć rolnicze udziały chłopów pochodzących z tej samej wsi tak, aby uzyskać większe działki rolne, sprzęt i majątek. Warto od razu zauważyć, że tacy ludzie zajęli pozycje wysoce profesjonalne i fachowe prowadząc efektywne gospodarstwa. Większość chłopów zachowuje się dość pasywnie, obserwując przebieg reform

Nowym momentem w reformach stało się wsparcie przekształceń na wsi ze strony mieszkańców miast, którzy mieli w przeszłości korzenie rodzinne na wsi oraz wykazali chęć przyjęcia ziemi i prowadzenia własnego gospodarstwa. W środowisko wiejskie wtopiła się również spora grupa byłych pracowników tzw. aparatu partyjnego, zdemobilizowanych oficerów, którzy założyli chłopskie (farmerskie) gospodarstwa. Jednak, mimo przekształceń na wsi, rolnictwo w dzisiejszych czasach przybrało ekstensywną tendencję swego wzrostu (według wyników 1998 roku ponad 80% przedsiębiorstw rolnych z różnorodną formą własności były nierentownymi, spadek produkcji w całości branży wyniósł 35 - 40% poczynając od roku 1990).

5 A.N. Engielgard, Iz dierewni. 12 pisiem, Moskwa 1987, s. 353 - 354.

Nowe zmiany społeczne i przeprowadzona reforma rolnicza w Rosji w latach 90. w osobiwy sposób odbiły się na społeczno - kulturowym życiu społeczeństwa wiejskiego. Zmiany najbardziej zauważalne i jednocześnie pełne sprzeczności pojawiły się w takich przejawach życia wsi, jak oświata, kultura i religia. Barometr wiejskiego życia ludzi był wprawdzie określony przez oddziaływanie tych instytucji społecznych, kształtował społeczną atmosferę solidarności, konsolidacji i wytrzymałości w małej społeczności. Jednak w dzisiejszych czasach te indykatory zmieniają swoją treść, ukazując skomplikowane procesy zachodzące w rosyjskim społeczeństwie. Wszeghogarniający kryzys gospodarczy końca lat 90 XX wieku, spadek produkcji, problemy finansowe, zmiana wartości orientacyjnych i wyobrażeń ludzi spowodowały w społeczno-kulturowym życiu wiejskiego społeczeństwa procesy nieprzewidywalne z pozycji nie tak dawnej przeszłości. Na przykład, ujawniły się tendencje powrotu do wartości chłopskiej kultury tradycyjnej, samoidentyfikacji mieszkańców wsi z historyczno - kulturową przeszłością swoich przodków, odejścia od ateistycznego światopoglądu i powrotu do religijnych reguł i wyobrażeń, także niedoceniania regulowanego przez państwo systemu oświaty.

Spróbujemy rozpatrzyć te zmiany na przykładzie życia wiejskiego społeczeństwa jednego z regionów Centralnej Rosji - obwodu Iwanowskiego.

Oświata, w systemie wyobrażeń i wartości mieszkańców wsi, zawsze posiadała wysoki autorytet: przyczyniała się do wzbogacenia świata duchowego ludzi danej wspólnoty, społeczno zawodowej mobilności wewnątrz i poza granicami społeczności wiejskiej, sprzyjała poszerzeniu poglądów i ocen o wartościach i sensie życia, poszerzeniu ogólnych zainteresowań, gwarantowała określoną finansową stabilność i chłonność nowych idei i pomysłów. Oświata doprowadzała do jakościowych zmian składu i struktury życia wiejskiego. Tradycyjne wykształcenie poprzez system oświatowych instytucji (wiejska szkoła, szkoła zawodowa, profesjonalne kursy dokształcające, technika, szkoły wyższe) odpowiadało wymaganiom prozaicznego charakteru, spełniając zapotrzebowania społeczne na przygotowania kadr do struktur resortowych rolnictwa oraz infrastruktury społecznej wsi (pracownicy szkół, bibliotek, domów kultury, handlu, pracownicy medyczni, fachowcy wielobranżowych zakładów usług i inni). Jednak takie zamówienie społeczne nie zawsze oddziaływało na korzyść wsi. Dość często wiejska młodzież, szczególnie mężczyźni, nie powracała w rodzinne strony, motywując to brakiem perspektyw w karierze zawodowej, słabością rozwoju infrastruktury społecznej, nierównością społecznego składu mieszkańców pod względem płci i wieku. Młodzi specjaliści spośród młodzieży wiejskiej, odpracowawszy przepisowy po zakończeniu uczelni okres pierwszej pracy, nie zatrzymywali się na wsi i powracali do miast. W wiejskim społeczeństwie wielu regionów kraju zawsze był odczuwalny brak wykwalifikowanych kadr.

We współczesnym społeczeństwie rosyjskim wykształcenie nie straciło na swoim znaczeniu. Ocena ważności wykształcenia z pozycji wyobrażeń o działalności profesjonalnej i przedsiębiorczej, utrzymuje się na dość wysokich pozycjach. Na przykład, analiza odpowiedzi respondentów w ankiecie „Znaczenie wykształcenia i oświaty w dzisiejszych czasach” (przeprowadzone w latach 1996 - 1997 wśród 656 osób na temat „Odrodzenie chłopstwa rosyjskiego”) pokazuje, że 28,4% badanych pozytywnie oceniło niezbędność wiedzy w pracy; natomiast 19,6% odpowiedziało na tę kwestię negatywnie. Według nich wykształcenie w dzisiejszych czasach nie ma sensu; z kolei 24,5% badanych odpowiedziało, że wiedza jest podstawą życia, pewności siebie, materialnego dobrobytu; 15,75% - odpowiedziało, że wiedza jest potrzebna do prowadzenia własnego biznesu; 11,8% uważa, że wiedza pozwala ciekawie żyć; dla 7,8% - wiedza daje możliwość orientowania się w warunkach rynkowych. Treść tych odpowiedzi skłania do wyводу, że wykształcenie wśród członków społeczności wiejskiej jest pożądane, szczególnie można to zaobserwować u ludzi przedsiębiorczych. Tak kierownicy gospodarstw rolnych, dobrze wyczuwających rynkową koniunkturę i wykorzystujących w swojej działalności biznes - plan, często stwierdzają niezbędność dodatkowej wiedzy do prowadzenia bardziej efektywnego biznesu. Znajomość spraw biznesu i kierunków, gdzie można ulokować pieniądze, zajmuje pierwszą pozycję w odpowiedziach tych ludzi.

W końcu XX wieku w środowisku wiejskim wykształcenie było rozpatrywane jako czynnik wschodzącej mobilności, tzn. zmiany sytuacji jednostki i rodziny wiejskiej według kryterium „dostatku i stateczności życia”, „porównywania sytuacji materialnej wśród różnych pokoleń”, „oceny swej sytuacji w dzisiejszych czasach i w przeszłości”. Badania przeprowadzone przez socjologów z Nowosybirsk w 1996 i 1997 r. wśród 400 osób świadczy o tym, iż wiejska młodzież miała wschodzącą mobilność w planie uzyskania lepszego wykształcenia, a niżeli ich rodzice (to można wyjaśnić współczesnymi możliwościami zdobycia większej informacji). Ta sama grupa respondentów miała pozytywne „saldo” mobilności w sytuacji finansowej. W rodzinach z wschodzącą i zstępującą mobilnością było wysoko oceniane wykształcenie w zakresie życiowych priorytetów. Jednak przy tej unifikacji istniały i rozbieżności co do celu w jakim uzyskuje się wykształcenie. W rodzinach z wschodzącą mobilnością rodzice popierali dążenia dzieci do zdobycia wyższego statusu wykształcenia, domagali się wytrwałości w dążeniu do zajęcia znaczącego miejsca i tego aby nie bać się zmian. W rodzinie ze zniżającą się mobilnością dzieciom wpajano to, iż wykształcenie jest wartością, jako czynnik stabilności. Dzieciom radzono aby nie ryzykowały i zadawały się określonym minimum i nie wyróżniały się wśród innych. Prawdopodobnie można przypuszczać, iż wspinanie się na wyższy szczebel drabiny społecznej i jego zmiany, odbywały się w pierwszej grupie rodzin, a więc tam, gdzie dążenie do uzyskania lepszego wykształcenia było popieranie w celu osiągnięcia sukcesu osobistego.

Współcześnie przed oświatą występują nowe zadania, sens których zawiera się w szybszym wdrażaniu systemu usług oświatowych w adekwatny stan zmian społeczno - ekonomicznych. Jednocześnie z tym powstaje potrzeba kształtowania nowego modelu pracownika ze zmodernizowaną życiową orientacją i nowymi cechami osobowościowymi. Przede wszystkim realizacją tych zadań powinny zajmować się szkoły wiejskie, które pełniłyby rolę centralnego ognia systemu oświaty wobec młodzieży wiejskiej.

We współczesnych warunkach szkoła wiejska pełni wiele funkcji. Wraz z funkcją oświatową, którą naturalnie wypełnia, powinna realizować również i społeczno - psychologiczną działalność w kierunku adaptacji młodych ludzi do warunków transformacji ekonomicznej, a więc orientacji zawodowej oraz samokształcenia. Działalność oświatowa szkoły wiejskiej, skierowana na wyrabianie predylekcji do dalszego kształcenia, stała się jedną z podstawowych form jej pracy. Dane i obserwacje socjologiczne, dotyczące kierunku, do którego zmierzają maturzyści szkół wiejskich, świadczą o tym, iż u 30 - 50% uczącej się młodzieży była zauważalna chęć kontynuowania wykształcenia, 10 - 15% chciało pracować na wsi, a pozostała większość młodzieży nie miała jasno sprecyzowanych poglądów co do swojej życiowej przyszłości. Podejście maturzystów szkół wiejskich do egzaminów wstępnych na studia wyższe pozostawało dość stabilne: przewodziły studia humanistyczne, rolnicze i wojskowe, w mniejszym stopniu młodzież chciała zdawać na studia medyczne i do specjalistycznych szkół technicznych.

Szkoła wiejska próbuje podtrzymywać uczącą się młodzież w ich predylekcji do otrzymania wykształcenia wyższego za pośrednictwem doskonalenia form i metod nauczania. W procesie nauczania odchodzi się od tradycyjnego modelu kształcenia, charakteryzującego się sztywnym zestawem dyscyplin naukowych, ideologizację całego procesu nauczania. Współcześnie coraz bardziej rozwija się inne formy nauczania, polegające na włączeniu do nauki różnego rodzaju przedmiotów nadobowiązkowych oraz dyscyplin według własnego uznania, przedmiotów nauczania, bazujących na autorskich programach pedagogów. Czyni się to wszystko zgodnie z potrzebami młodzieży, która chce bardziej zgłębić materiały z zakresu ekonomii, informatyki, języków obcych, prawa, biologii i ekologii. Dlatego w większych szkołach wiejskich powstają klasy podzielone według profilu nauczania (humanistyczne i nauk przyrodniczych), w których często wykładają profesorowie szkół wyższych. Podobny system wykształcenia przyczynia się do wcześniejszej profesjonalizacji młodzieży i pomaga zmniejszyć różnice na poziomie nauczania między uczniami ze wsi i miast. W obwodzie Iwanowskim wśród szkół z 12 powiatów przeprowadza się eksperyment wprowadzając nowe formy nauczania. Szereg programów autorskich, z różnych dyscyplin naukowych, brało udział w konkursie „Nauczyciel roku”, według wyników którego przyznany był zwycięzcom „grant Sorosa”. Taka forma nagrody prestiżowo i finansowo motywuje pracę nauczycieli.

Doskonalenie oświaty w szkole wiejskiej odbywa się według orientacji zawodowej i profesjonalnego doboru uczniów. Ten typ działalności w szkole wiejskiej miał miejsce i wcześniej, ale w końcu lat 90 możliwości do realizacji tego zakresu poszerzyły się dzięki wykorzystywaniu nie tylko pracowni szkolnych i zakładów produkcyjnych, ale i kosztem włączenia do tego procesu powstających na wsi „domów rzemiosła”, wzmocnienia materialno - technicznej bazy pracowni, stworzenia w powiatowych centrach szkół licealnych, technicznych i rolniczych kolegiów.

Zawodowe nauczanie w szkołach wiejskich konieczne powiązać trzeba z poznaniem podstaw wiejskiego porządku życia, jako podstawowego elementu odtwarzania nawyków pracy wśród młodzieży, przyczyniającego się do zachowania społeczno - kulturowych i duchowych wartości życia wiejskiego. Realizować kierunek ten, wraz z całością oświaty wiejskiej, można tylko przy koordynacji ze strukturami ekonomicznymi i gospodarczymi, których zamówienia na rynku usług oświatowych powinna spełniać szkoła wiejska. Nader aktywnym okazał się problem polepszenia materialno - technicznej sytuacji 46 tysięcy szkół wiejskich Rosji, zaopatrzenia ich w komputery i inne media techniczne. Stworzenie „domów rzemiosła” wymagało wyposażenia ich instrumentami, materiałami i półfabrykatami. Podobne centra rzemiosła potrzebowały reklamy swojej produkcji. Wzrastający popyt na produkcje rzemiosł ludowych zaczął stymulować uzdolnienia twórcze wśród młodzieży, ukierunkowując zawodowo oraz likwidując napięcia na rynku pracy.

Pozytywną tendencją w sensie rozwoju zawodowej mobilności stało się dążenie pewnej części młodzieży wiejskiej do poznania farmerskiego biznesu. Programy nauczania wyższych szkół rolniczych, kolegiów i specjalnych szkół agrobiznesu, biorą pod uwagę tę tendencję, uwarunkowaną procesami prywatyzacji ziemi rolniczej i dekollektywizacją tradycyjnych kołchozowo - sowchozowych sposobów organizacji produkcji i pracy. Programy nauczania wyższych szkół rolniczych, kolegiów oraz specjalnych szkół agrobiznesu, organizują naukę zasad kierowania gospodarstwami rolnymi, przeprowadzają praktyki zawodowe w najlepszych gospodarstwach rolnych za granicą oraz przewidują odbycie stażu w przedsiębiorstwach kompleksów rolniczo - przemysłowych.

Procesu udoskonalania oświaty i życia szkoły wiejskiej nie można rozpatrywać jednostronnie. W tej kwestii nadal pozostają pewne problemy i sprzeczności. Na przykład, liczba osób zamieszkujących wieś jest dość zróżnicowana: w 40% większych miejscowości mieszka około 90% mieszkańców, a w pozostałych 60% wsi małych, wioskach i chutorach z niskim poziomem rozwoju infrastruktury społecznej mieszka 10% ludności wiejskiej. W wyniku tego zróżnicowania w systemie oświaty funkcjonują niepełne szkoły początkowe. Natomiast w większych wsiach działają szkoły 10 - letnie, w powiatowych miejscowościach - szkoły średnie, licea, zawodowe kolegia rolnicze (np., w obwo-

dzie Iwanowskim z 310 wiejskich szkół, 90 działa w pełnych szkołach, występują też 92 szkoły dziewięcioletnie i 130 szkoły podstawowe). Dla obwodów centralnej sterfy Rosji istnienie wielości rodzajów wiejskich szkół to zjawisko charakterystyczne. We wsiach i stanicach na południu kraju przeważają 10-letnie czy pełne szkoły.

Przeprowadzana prywatyzacja ziemi wpłynęła na istniejące szkoły wiejskie. W miejscach gdzie gospodarstwa przekazały infrastrukturę społeczną na własność municypalną zauważalna jest tendencja do zmknięcia początkowych i małych szkół, co doprowadziło do migracji mieszkańców do większych miejscowości, a wieś zaczęła się starzeć, zmniejszyła się liczba jej mieszkańców. Stworzenie gospodarstw farmerskich zaczęło przeciwdziałać temu procesowi. Tam, gdzie powstało kilka gospodarstw farmerskich zwykle przywracana była infrastruktura socjalna, budowano ciągi łączności, drogi i odrodziła się wiejska szkoła. Rozwój farmerstwa powołuje do życia takie nietypowe formy usług oświatowych na wsi jak korepetycje i opieka wychowawczyń.

Elementem powstrzymującym dalsze doskonalenie oświaty okazało się niewystarczające finansowanie szkół wiejskich. Nie pozwoliło ono rozwiązać problemów polepszenia bazy materialno-technicznej, budowy i remontu szkolnych budynków, nieregularnego wypłacenia wynagrodzeń nauczycielskich, przewozu do szkoły uczniów z dalej położonych wsi. To wszystko wpłynęło na stan szkolnictwa w środowisku wiejskim.

Można zaobserwować pełną sprzeczności i niejednoznaczność ze strony nauczycieli ocenę potrzeby dalszego kształcenia młodzieży wiejskiej. Tradycyjne przekonania o tym, że trzeba zdobyć dobre wykształcenie skonfrontował się z życiowymi realiami: młodzież po skończeniu studiów lub ukończeniu szkoły zawodowej nie może zdobyć pracy; w najlepszym przypadku nie pracuje w zawodzie lub rejestruje się jako bezrobotna w urzędzie pracy. Dane socjologiczne dają możliwość wyciągnięcia wniosków co do tego, że u części wiejskich nauczycieli nie ma wystarczająco przejrzytych wyobrażeń o możliwościach i niezbędności dalszego wykształcenia po skończeniu szkoły średniej. Wytłumaczyć to można w ten sposób, że sam wiejski nauczyciel nie wyróżnia się wśród innych mieszkańców wsi, jego rzeczywiste możliwości bycia kulturowym wzorem, w dążeniu do zdobycia wykształcenia, są minimalne. Wiejski nauczyciel jest zmuszony zanurzyć się w sferę bytową życia, jego czas wolny w większości jest związany z codziennymi troskami gospodarczymi, dlatego cechują go raczej intelektualna pasywność.

Istnieje również i niejednoznaczna ocena jakości wykształcenia, otrzymywanego w wiejskiej szkole w porównaniu ze szkołą miejską. Na ten problem zwracają uwagę i sami nauczyciele szkół wiejskich: 50 % spośród nich, zapytanych o jakość wykształcenia w szkołach wiejskich wskazało na stosunkowo niski poziom nauczania w porównaniu z miastem. Na przykład, w obwodzie Iwanowskim poziom wiedzy uczniów wiejskich szkół, atestowanych na „do-

brze" i „celującą" wyniósł 33,7 % w stosunku do poziomu uczniów obydwu: liczba uczniów kończących szkoły z wyróżnieniem wyniosła 5 % całości wyróżnionych, zaś wśród uczestników olimpiad szkolnych - 3,7 %. Podczas wstąpienia na studia wyższe często występowała konkurencyjna przewaga absolwentów szkół miejskich nawet przy zdawaniu do wyższych szkół rolniczych. Biorąc pod uwagę tę okoliczność zaczęto praktykować celowe i pozakonkursowe eliminacje młodzieży wiejskiej na studia. Ten sposób praktykowany jest na studiach w obwodzie Iwanowskim. W 1997 roku na tej podstawie było przyjętych 127 absolwentów szkół wiejskich.

Za wniosek mogą posłużyć następujące stwierdzenia, istotne do zrozumienia stanu oświaty w środowisku wiejskim.

1. W obecnych czasach na wsi trzeba stworzyć elastyczny system usług oświatowych, odpowiadając wymogom sytuacji społeczno-ekonomicznej w kraju, warunkom ekonomii rynkowej, z uwzględnieniem demograficznych i gospodarczo-regionalnych właściwości.
2. W systemie oświaty na obszarach wiejskich powinien być jasno określony system wartościujących wskazówek, ukształtowanych we współczesnej sytuacji. W obecnych warunkach najważniejsze znaczenie powinny spełniać takie wartości, jak samokształcenie, samorealizacja, zawodowa mobilność i socjalizacja.
3. Zawodowe ukierunkowanie oświaty w szkole wiejskiej powinno być zorganizowane zgodnie z potrzebami rynku, aspiracji i zainteresowań młodzieży i wspólnoty wiejskiej.
4. System pracy oświatowo-wychowawczej, formy usług oświatowych muszą stać się priorytetem w oświatowej polityce na wsi.

W systemie wartości rosyjskiego środowiska wiejskiego *KULTURA* na równi z oświatą zajmowała miejsce wiodące. Proces transformacji ustrojowej współczesnej Rosji nadał pewnej swoistości dynamice życia kulturalnego wsi. Takie negatywne zjawisko, jak spadek wzrostu w ekonomice, miło wpływ na upadek materialno-technicznej bazy kultury wsi. Według danych statystycznych za okres lat 1990-1996 na wsi gwałtownie zmniejszyła się ilość aparatury do wyświetlania filmów (więcej niż 30 razy), liczba pójść do kina (więcej niż 20 razy), świetlicowych instytucji (o około 11 tys. jednostek), bibliotek (o 3 tys. jednostek). To samo można odnotować i w komunalnej obsłudze mieszkańców wsi i w zaopatrzeniu ich sieciami wodociągów, gazociągów i kanalizacją. Jednakże, u mieszkańców wsi wzrosła ilość tele- i videourządzeń. Z drugiej strony, w życiu kulturowym wsi dało się zauważyć wzrost zainteresowania narodową kulturowo-historyczną przeszłością. To zjawisko można rozpatrywać jako dążenia Rosjan do samoidentyfikacji, do utożsamienia się ze swoimi korzeniami, poprzez uświadomienie sobie istnienia wartości i tradycji narodowych oraz

adaptację całej spuścizny kulturowej.⁶

Dążenie Rosjan do samoidentyfikacji, do poznania swojej historyczno - kulturowej przeszłości, można wyjaśnić tym, że podczas długich dziesięcioleci obszerne i masowe przedsięwzięcia rewolucji kulturalnej w ZSRR doprowadziły do rozerwania i częściowej utraty związków z przedrewolucyjną kulturą społeczeństwa rosyjskiego oraz do degradacji poczucia tożsamości narodowej i podważenia bytu kultur lokalno - regionalnych. Zrozumienie potrzeby posiadania tożsamości etnicznej, regionalnej czy odrębności kulturowej w kulturze rozmyło się w ogólnie używanych pojęciach „kultura internacjonalistyczna”, „kultura radziecka”, „kultura realizmu socjalistycznego” itp. Przez długi czas te pojęcia występowały w charakterze kryteriów oceniających rozwój kultury, co doprowadziło do negatywnego odbioru pojęcia „spuścizna przeszłości”. Wychodząc z tego założenia podważono wartość religii, prawa, historii, tradycji, doświadczenia społecznego, wartości życiowych i wyobrażeń Rosjan, które się ukształtowały przez wieki w tym społeczeństwie. Radziecka ideologia i nowa socjalistyczna kultura odrzucały to, co już A. Puszkina oceniał jako znaczącą wartość w życiu każdego społeczeństwa: „... szacunek do przeszłości wyróżnia wykształcenie od dzikości”.

Dwa kierunki, jeden jako upadek materialno - technicznej bazy i finansowego popierania rozwoju kultury, drugi jako dążenie do utożsamiania ze swoją spuścizną historyczno - kulturową, w sposób osobliwy łączą się w życiu środowiska wiejskiego. Prześledźmy teraz dynamikę życia kulturowego na obszarach wiejskich, na przykładzie obwodu Iwanowskiego (ten obwód przewodzi pod względem poziomu bezrobocia). Pomimo depresyjnego charakteru jego ekonomiki, w obwodzie jest zauważalna inicjatywa na obszerną skalę w inicjowaniu przedsięwzięć na rzecz odrodzenia historyczno - kulturowych tradycji rosyjskiej wsi. Tutaj znajdują się 22 wiejskie powiaty, z 362 wiejskimi osadami, z liczbą mieszkańców sięgającą 238 tysięcy osób, co stanowi 20% całej ludności obwodu.

Podstawą do społeczno - kulturowych przemian, na wielu wiejskich terenach, stały się programy pod nazwą „Odrodzenie”, postulujące działania, zarówno w aspekcie ekonomicznym, jak i prawnym, w dziedzinie ochrony dziedzictwa kultury i twórczości ludowej oraz zapewnienia środków na rozwój samodzielnej twórczości ludowej w społeczności wiejskiej. Jednym z głównych założeń tego programu stało się odrodzenie i rozwój rzemiosł i rękodzieł ludowych, które kontynuują tradycyjne umiejętności dawnych środowisk regionalno - lokalnych kraju. To zwrócenie się do rzemiosła i rękodzielnictwa ludowego ma swe uzasadnienie nie tylko w znaczeniu poznawczym (czym się zajmowali

6 Statisticeskij jeżegodnik. Rossijskaja Fiedieracija w 1997 godu, Moskwa 1977, s. 216, 226.

nasi przodkowie), ale i w kulturowym sensie, pozwalającym ocenić życie, mentalność, stosunek do rzeczywistości, w której mieszkali przodkowie współczesnych chłopów, a tym samym nawiązać międzypokoleniową więź i związać rozerwany „łańcuszek czasu”. Można również odnajdywać, w tym zwróceniu zainteresowania do wytwórczości rękodzielniczej, nastawienie ekonomiczne: rozwój rzemiosł przyczynia się do promowania ludzi utalentowanych, samorealizacji rzemieślników w różnych dziedzinach działalności artystyczno - twórczej, wzbogacaniu naszej egzystencji, zmniejszaniu pewnego napięcia na rynku pracy w obszarach wiejskich.

Zjawisko rozwoju rzemiosł ludowych w Rosji wyjaśnia się wieloma przyczynami o aspekcie przyrodniczo - ekonomicznym. Mała urodzajność ziemi spowodowała nawrót do myślistwa oraz specjalizacji w różnej działalności wytwórczej. Bogactwo leśnych zasobów sprzyjało rozwojowi obróbki drewna, istnienie zapasów wysokiej jakości gliny, przyczyniło się do rozwoju różnych rodzajów produkcji ceramicznej i garncarskiej. Uprawa lnu sprzyjała rozwojowi tkactwa itp. Również estetyczne względy o tym decydowały. Rosyjscy chłopcy lubili zdobić swoje domy rzeźbionymi elementami na oknach. Frontony domów dekorowali figurkami ptaków, niezwykłych zwierzątek. Czasami rzeźby zdobiły przednią ścianę fasady domu. W domach umieszczali rzeźbione meble, malowane naczynia. Podłogę przykrywali płótnem samodziałowym. W ubraniach szeroko był wykorzystywany haft, roślinny ornament ozdabiał ubrania, a rosyjskie kobiety zdobiły swe ubrania koronkami.

Poczynając od wieku XVII w Rosji na obszarach wiejskich istniała regionalna specjalizacja rzemiosł ludowych. Na przykład, we wsi Iwanowo rozwijało się rękodzielnictwo tekstylne, dające płótno drukowane. Rękodzieło to z czasem przekształciło się w produkcję manufakturo - fabryczną, stanowiącą podstawę ekonomiczną takich miast, jak Iwanowo - Wozniesiensk, Orechowo - Zujewo i Szuja. Rzeźbieniem w drewnie i ręcznym malowaniem wyrobów z drewna, wykorzystywanych w zdobieniu wiejskiej chaty, zajmowano się we wsiach Palech, Sawino, na obszarze powiatu szujskiego i w luchskich dobrach rodowych. Wyrób haftów dla domu i na sprzedaż rozkwitł we wsiach Landech, Piestiaki, Pyczeż, Wasiljewskoje i in. Garncarstwo rozwijało się we wsiach Ilinskoje i Jurjewskoje. Pisanie ikon zajmowano się w warsztatach rzemieślniczych wsi Pachej, Chołuj, Mstiera, Fesdoskino, później ta twórczość artystyczna przekształciła się w produkcję miniatur z laki. Analogiczna regionalizacja rzemiosł ludowych zachowała się do czasów współczesnych i dzisiaj te wsie znane są, jako centra rzemiosł i rękodzieł ludowych, świadczące o bogactwie duchowym i utalentowaniu naszych przodków. Istnieje spore zapotrzebowanie na palechską i chołujską miniatyrę z laki. Malowane chusty z Pawłowa - Posada sławne są tak samo, jak i szale kaszmirowe, chochłomskie malowidła ze wsi Siemionowa, dymkowska zabawka, ceramika z Gżeli, haftowane wyroby z Palecha, Wierchniego Landecha, haft z Mordwii znajdują się w wielu muzeach artystycznej twórczości ludowej i folkloru.

Kryzys w społeczno - kulturowej sferze życia społeczeństwa, o którym w 30 - 50 latach pisał socjolog P. Sorokin, negatywnie wpłynął na stan wytwórczości rękodzielniczej. Wiele rzemiosł, tradycyjnych umiejętności i technik wytwarzania było świadomie zaniechanych w rosyjskim systemie gospodarczym. Zostały one zamienione na produkty technologii industrialnych. W dzisiejszych czasach zadania, skierowane na odrodzenie dziedzictwa kultury i twórczości ludowej, stają się składową częścią duchowego odrodzenia społeczeństwa wiejskiego, w szczególności zaś jego sfery duchowej.

W obwodzie Iwanowskim, pierwszym z obwodów Rosji, ochronę ginących zawodów ludowych rozpoczęto od organizacji na wsi „domów rzemiosł”. W końcu lat 90 takie centra twórczości ludowej istniały w 15 wiejskich rejonach. Przy nich stworzono i funkcjonuje ponad 300 warsztatów i pracowni artystycznych, w których naukę prowadzi 100 twórców z 27 rodzajów rzemiosł ludowych: rzeźbienia w drewnie, malowania na drewnie, artystycznej obróbki drewna, wyplatania z wikliny, słomy, z kory brzoźowej, robótek ręcznych i szycia ze skrawków, tkactwa ręcznego, garncarstwa, zabawek z gliny, bednarstwa, wyrobu butów z filcu (walonek), wypalania w drewnie, wycinania itp. Obecnie w „domach rzemiosł” uczy się, według trzyletnich ogólnokształcących programów, 1600 wiejskich dziewcząt i chłopców, którzy po skończeniu nauki i zdobyciu wprawy w sztuce rzemieślniczej, otrzymują certyfikat mistrza rzemiosła ludowego. Już w 1997 roku pierwsi absolwenci opuścili progi tej szkoły. „Domy rzemiosł” najaktywniej działają w Ilińskim, Jużskim, Gawriło - Posadskim i Wierchnielandechskim rejonach. Przy organizowaniu podobnych centrów rzemiosł ludowych, uwzględniono doświadczenia przy tworzeniu „domów tkactwa” i „domów garncarstwa” na Białorusi, Ukrainie i krajach Nadbałtyckich, gdzie tradycja takiej artystycznej twórczości ludowej nigdy nie została przerwana. Ogromną pomoc przy zakładaniu takich centrów świadczy departament kultury przy samorządzie terytorialnym administracji obwodowej oraz centrum naukowo - metodyczne, które organizuje wystawy, prezentujące wytwórczość rękodzielniczą „domów rzemiosł”, zapewnia pomoc metodyczną, organizuje staże i grupy mistrzowskie dla początkujących uczniów, przeznacza pomoc finansową na dokształcanie pracowników nauczania i na zakup nowego wyposażenia i materiałów.

„Domy rzemiosł” stają się centrami propagandy twórczości miejscowych twórców, istniejące przy nich rady artystyczne, oceniają wytwórczość rękodzielniczą oraz rekomendują do udziału w wystawach. Najbardziej utalentowani twórcy podczas atestacji prac otrzymują dyplomy „Mistrz złota rączka”. Wielki oddźwięk jak u wiejskich, tak i u miejskich mieszkańców wywołała wystawa W.M. Kozłowa „Koronkowa wiklina”, która została zaprezentowana nie tylko w obwodzie, ale i za jego granicami. To zainteresowanie wikliną było nieprzypadkowe: w niedalekiej przeszłości plecionkarstwo z wikliny było rozpowszechnione na całym obszarze Iwanowskim i w innych obwodach Centralnej

Rosji. W wiejskich rejonach i w Iwanowie odbyła się wystawa, mająca znaczenie ogólnorosyjskie: „Mozaika Rosji ze skrawków”, w której uczestniczyło wielu rękodzielników z różnych regionów Rosji. Podczas niej były zorganizowane zajęcia dla osób zainteresowanych tą formą wytwórczości ludowej, zaś sprzedaż wyrobów okazała się pomocna dla bezrobotnych, w większości kobiet, które po opanowaniu tej pracy podniosły swój poziom życia. Na bazie rzemiosł ludowych powstała oryginalna forma przedsiębiorczości, która zrzesza twórców. W ten sposób powstały takie świetlice, jak „Kobieta przedsiębiorcza”, „Mozaika ze skrawków”, „Wiklina koronkowa” itp. Takie związki sprzedają swoje wyroby artystyczne poprzez jarmarki i sklepy firmowe, w których organizują prezentację nowych gatunków wytwórczości rękodzielniczej, udzielają porad w ukazaniu nowych tendencji w rękodziele i rzemiośle ludowym oraz w dziedzinie popytu na poszczególne wyroby.

„Domy rzemiosł” w wiejskich miejscowościach stały się centrami do organizowania i przeprowadzania teatralizowanych przedstawień, znamionujących odrodzenie się rosyjskich tradycyjnych obrzędów i imprez kulturalnych. Największym zainteresowaniem u mieszkańców wsi cieszą się „Bożonarodzeniowe wieczornice”, „Tłusty czwartek” i „Święta Pascha”. Spotkania mieszkańców wsi, odbywające się w świetlicach, pod nazwą „Przy rosyjskim samowarze”, „Dzień rodziny”, „Wieczornice przy rosyjskim piecu”. „Święto rosyjskiej brzozy” i inne, nabrały również charakteru tradycyjnych imprez kulturalnych. Pracownie przy „domach rzemiosł” organizują „Święta rzemiosł”. Wśród młodzieży wiejskiej cieszą się uznaniem takie imprezy, jak „Czeladnicy”, „Zapomniana starożytność”, „Rosyjska chata”, „Młody rzemieślnik” i inne. Uroczystości te pełne są oryginalnych pomysłów, wigoru i improwizacji, które przyciągają mieszkańców wsi do udziału w konkursach oraz do wykazania się swą aktywnością.

Mistrzowie i uczniowie „domów rzemiosł” aktywnie uczestniczą w corocznych Dniach kultury rosyjskiej, urządzanych przez Departament kultury, na których nie tylko prezentują swoje wyroby artystyczne, lecz i rywalizują w artyźmie z rzemieślnikami z obwodów Włodzimierskiego, Jarosławskiego, Kostromowskiego i Niżnogorodskiego. Takie imprezy przyczyniają się do kontynuacji rosyjskich tradycyjnych umiejętności rękodzielniczych, kształtują zawodowe samookreślenie i ekspresywność, wychowują w poczuciu dumy ze swojej małej ojczyzny.

Autorytet kultury narodowej wśród mieszkańców wsi wzrasta również dzięki zwróceniu się do historii chłopów, do ich świata duchowego, wypełnionego tradycjami i obrzędowością, swoistą etyką stosunków międzyludzkich, światopoglądem, wyobrażeniami i wartościami, charakteryzujących mentalność chłopską. Świat duchowy tej grupy społecznej zawsze ściśle się łączył z działalnością gospodarczą, ze zmianą pór roku, ze środowiskiem lokalnym, miał praktyczne nastawienie i religijne zabarwienie. Radziecka kultura uznawała duchowy

świat chłopów za umiერający fenomen i starała się "narzucić" nowe obrędy i tradycje, przepojone w większości sensem polityczno-ideologicznym. Ten proces "narzucania" doprowadził do utraty wielu rdzennie narodowych form życia duchowego społeczności wiejskiej, upadku wyobrażeń moralnych, braku duchowości, inicjatywy i utracie swojej tożsamości. W obecnych czasach ciężko odbudować wiele form życia duchowego, obrzędów i tradycji, lecz tym bardziej cenną jest działalność pracowników domów kultury, skierowana na poszukiwanie i zbieranie etnograficznego i folklorystycznego materiału, który pozwoli ochronić i obudować stopniowo gospodarczy i kulturowy tryb życia chłopów rosyjskich. Niewątpliwie pewną pomoc w tej pracy udzielają lingwistyczne i etnograficzne ekspedycje studentów miejscowego uniwersytetu i szkoły kultury. Na podstawie zebranego materiału organizowane są teatralizowane, widowiskowe imprezy, łączące w sobie świeckie i religijne wyobrażenia o obrzędach i tradycjach mieszkańców wsi. Wśród uznanych obrzędowych widowisk wyróżniają się takie jak „Kolendowanie w wigilię Bożego Narodzenia”, „Gwiazda Betlejemka”, „Zapusty”, „Dzień Ilii”, „Noc Świętojańska”, „Nawoływanie wiosny”, „Wielki Tydzień”, „Jabłkowy spas (Święto Zbawiciela)” i inne. Widowiska obrzędowe organizowane są w formie zabawy ludowej z żartami, ironizowaniem, czastuszkami - przyśpiewkami, porzekadłami, tańcami, przebierańcami. Imprezy te mają charakter ludowy, co przyciąga mieszkańców wsi do uczestnictwa w nich i pielęgnowaniu tradycji przodków.

Zniknięcie ze „sceny” życia społecznego wsi radzieckich świąt (pochody z okazji 1 Maja, Rewolucji Październikowej) uwarunkowało wzbogacenie świadomości mieszkańców wsi o tradycję, podkreślającą obrzędowość i tożsamość Rosjan. Tak, na przykład, przyjął się festiwal „Śpiewająca harmonia”, który zdobył status ogólnorosyjskiego święta, na którym zbierają się miłośnicy narodowego grania na harmonii i przyśpiewek. W obwodzie Iwanowskim to jedno z bardziej żywiołowych i pełnych wigoru świąt, zbierające przedstawicieli wielu regionów Rosji. Tradycyjnie na początku tej imprezy odbywają się konkursy harmonistów i miłośników przyśpiewek, przy czym obejmują one odległe wiejskie rejony (w 1998 roku festiwal miał miejsce w wiejskim Ilińskim rejonie, w którym koncerty odbywały się praktycznie we wszystkich wsiach, na fermach hodowlanych i obozach polowych warsztatów naprawczych). Finał festiwalu, wystąpienia zwycięzców w centrum obwodowym, odbył się na festynach ludowych, na scenie miejscowego teatru muzycznego, na centralnym placu miasta. W ostatnich latach w społeczności wiejskiej zrodziła się tradycja organizacji święta tańca "Paschalny korowód", festiwalu folklorystycznego „Czerwona górka” oraz festiwalu orkiestr dętych dla zespołów z obszarów wiejskich.

W dzisiejszych czasach w życiu wsi odradza się tradycja związana z uzmysłowieniem sobie historycznej przeszłości swej małej społeczności (wsi, osady). W procesie tym obserwuje się odbudowę pamięci historycznej. Aforyzm A. Gribojedowa, „miłość do ojczystych grobów”, zdobył wartość ogniwa w

łańcuchu pokoleń i rozwoju świadomości historycznej mieszkańców wsi. W obwodzie Iwanowskim wielki oddźwięk społeczny wywołały święta 600. lecia wsi Parskoje (wieś ta jeszcze w dalekiej przeszłości była znana jako miejsce jarmarków i produkcji bab wielkanocnych) i 570. lecia wsi Luch (było to jedno z obronnych rubieży Księstwa Moskiewskiego, mające już w XV wieku prawa miasta, w którym do dzisiejszych czasów zachowały się wały obronne z XII - XIV wieku). Podczas olbrzymiego zgromadzenia ludzi i przedstawicieli cerkwi prawosławnej odbyło się świętowanie 500. lecia Świato - Nikolo - Tihona - Luchskiego klasztoru męskiego, mającego duże znaczenie w krzewieniu oświaty wśród mieszkańców tych obszarów. 600. lecie świętowało również centrum okręgowe Kiszema, zaś 130. lecie - wieś Sawino. Wieś Ilinskoje obchodziła święto osady, związane z założeniem wsi jeszcze w XV wieku. Bogate i bardzo dawne dzieje posiadają osady Piscowo, Myt, Wierhnij Landeh, Choluj, Ples, Gawriłow Posad i inne. W nazwach wielu wiejskich społeczności można odnaleźć źródła fino - ugarskiego, tureckiego i starosłowiańskiego pochodzenia.

Istnienie społeczno - kulturowej odrębności wsi wyraża się w różnych formach bytowania jej mieszkańców (wieś, chutor, auł, stanica, osada, centra okręgowe). Odrębność ta nawiązuje do wielu procesów przekształcających gospodarstwo wiejskie. W odróżnieniu od południowych regionów Rosji, w których wielkie stanice i auly zachowały swą rolę w społeczno - kulturowym życiu środowiska wiejskiego, rosyjska wieś, wielokrotnie wystawiana na próby podczas przeobrażeń i przebudowy, z czasem zaczęła tracić swą pozycję społeczną jako małą ojczyznę i miejsce pielęgnowania kultury regionalnej. Jej funkcja odtwórcza w demograficznej, ekonomicznej i społeczno - kulturowej dziedzinach życia wiejskiego, została mocno naderwana. W wyniku zmniejszenia się liczby mieszkańców wieś się zestarzała i zaczęła pustoszeć. W wyniku polityki wysiedlenia „nieperspektywnych wsi” liczba wiejskich osad w Rosji zmniejszyła się w ostatnich 30 latach do 139 tys., w tym w Nieczarnozimnym obszarze - do 76 tysięcy). Centrami życia społeczno - kulturowego stały się wielkie wiejskie wspólnoty - wsie (główne osiedla przedsiębiorstw rolniczych, wiejskie miasta powiatowe), w których skupiła się infrastruktura społeczna.

Dynamika przemian społeczno - kulturowych na poziomie dużej wsi, centrum powiatowego, odzwierciedla regionalne właściwości i zróżnicowanie konkretnego obszaru, na którym ukształtowały się tradycje rzemiosł i rękodzieł ludowych, swoisty świat wartości i wyobrażeń, „lokalna historia” ustroju gospodarczego i życia społeczno - politycznego. W obrębie tego terytorium możliwe jest utworzenie programu regionalnego, postulującego połączenie amatorskich i samodzielnych działań twórczych mieszkańców wsi, aktywnej organizacji w dziedzinie ochrony z popularyzacją najlepszych wzorców dziedzictwa narodowego. Wyjątkowym i dotąd unikalnym jest „Program przedsię-

wzięć społeczno - kulturowych" w Gawriłowo Posadzkim rejonie obwodu Iwanowskiego. Główne założenia tego programu przewidują realizację przedsięwzięć w dziedzinie odrodzenia kultury rosyjskiej w obrębie tego obszaru. Gawriłowo Posadski rejon jest tradycyjnie uznawany za obszar rolniczy, mający bogatą spuściznę kulturalną i historyczną, związaną z różnymi okresami życia państwa rosyjskiego. Tutaj zachowały się liczne zabytki architektury świeckiej i sakralnej. Do czasów dzisiejszych przetrwały również świadectwa twórczości ludowej, potwierdzające odrębność i bogactwo świata duchowego mieszkańców tej osady. Podstawowym zadaniem „Programu” stało się utworzenie Centrum Twórczości Ludowej, w którym w przeciągu 2 lat zorganizowane były pracownie do odrodzenia rzemiosł ludowych: wyrobu zabawek glinianych, garncarstwa, produkcji zabawek z tkaniny, haftu artystycznego, malowania na drewnie, plecionkarstwa z wikliny, ludowych instrumentów muzycznych, teatru ludowego („Pietruszka”) i śpiewu (studio chóru). W 1996 r. nastąpiło oficjalne otwarcie Centrum, w którym dziś uczy się 226 uczniów. W 1997 r. wielu mistrzów - nauczycieli zostało wyróżnionych tytułem „Laureata konkursu obwodowego” za osiągnięcia w dziedzinie artystycznej twórczości ludowej. Centrum zrzesza twórców z tego rejonu. Jego wychowankowie biorą udział we wszystkich świętach folklorystycznych, wystawach rzemiosła artystycznego; niejednokrotnie byli zapraszani na święta rzemiosł ludowych do miasta Suzdał, które znajduje się w sąsiednim obwodzie Władymirskim.

Program społeczno - kulturowych przedsięwzięć w Gawriłowym Posadzie przewiduje również zorganizowanie prac remontowych do konserwacji zabytków architektury, między innymi budowli sakralnych (na przykład, odbudowy kompleksu zabudowań klasztoru Spaso - Kuchskiego), zrealizowanie ekspedycji folklorystycznych z celem zebrania materiałów dziedzictwa folkloru słownego, stworzenie muzeum historii Gawriłowo Posada i stałej ekspozycji w nim, utworzenie zespołów artystycznych we wsiach rejonu, otwarcie kiermaszu twórców rzemiosł artystycznych. Obwodowa ustawa „O kulturze” postuluje finansowanie prac tego Centrum z budżetu samorządowego.

Następnym założeniem lokalnego mecenatu w dziedzinie pielęgnowania lokalnych tradycji jest program „Palech - obszar sztuki”, podtrzymywany przez fundusz Sorosa (Instytut Otwarte Społeczeństwo). Istota tego programu polega na regionalnej kooperacji kulturowej wszystkich instytucji i placówek kultury, zajmujących się rzemiosłem artystycznym w osadzie Palech, które mogą stanowić pomoc w upowszechnianiu wiedzy o kulturze regionalnej. Celem tej kooperacji jest harmonizowanie wysiłków zmierzających do pobudzenia zainteresowania rękodzielnictwem i tradycyjnymi umiejętnościami twórczymi w środowiskach lokalnych, a następnie stworzenie warunków do tego, żeby obszar ten mógł zarabiać na swój rozwój poprzez podjęcie działań twórczych i rzemiosł artystycznych, tak aby finansować inne przedsięwzięcia społeczno - kulturowego rejonu. Centrum tego programu stanowi projekt „Domu

twórczości ludowej", który zajmuje się tworzeniem centralnej bazy danych i informacji przy muzeum palechskiej sztuki, organizacją wystawy „Palechskie pory roku”, stworzeniem kursów dokształcających w szkole artystycznej oraz dziecięcego i młodzieżowego centrum turystycznego dla mieszkańców Palecha i jego gości.

Realizacja tych regionalnych programów kulturoznawczych przyczyni się do zainteresowania się całą kulturą narodową i docenieniem jej ludowych źródeł. Podwyższy przy tym doniosłość kultury w społeczności wiejskiej, co powinno przyczynić się do aktywnej organizacji twórczych działań, większej chłonności i recepcji nowych idei oraz reform wśród mieszkańców wsi.

Wnioski:

1. Kultura w środowisku wiejskim zachowuje narodowo - historyczne korzenie, jej rozwój umacnia poczucie tożsamości narodowej, upowszechnienie artystycznej twórczości ludowej oraz odbudowę tradycji i obrzędów ludowych, co w sumie przyczyni się do konfrontacji z wszechogarniającą amerykanizacją i panowaniu kultury masowej oraz utrwała w świadomości Rosjan ludowe, artystyczne dziedzictwo kulturowe.
2. Wzrasta rola i znaczenie kultury w przywróceniu więzi międzypokoleniowej, odrodzeniu form duchowego i materialnego układu współżycia mieszkańców wsi.
3. Kultura sprzyja rozwojowi i realizuje potrzeby wsi poprzez zacieśnienie więzi społecznych, które inspirowane są dążeniem ludzi do przywrócenia tradycji i dawnej obrzędowości ludowej.
4. Kultura, jako zjawisko wieloaspektowe, daje możliwość wyboru twórczego i aktywnego współuczestnictwa mieszkańców wsi w życiu środowiska lokalnego, sprzyja samorealizacji poprzez podejmowanie samodzielnej twórczości oraz społeczno - kulturowej adaptacji ludzi do nowych warunków, a także samokształceniu i samodoskonaleniu się.

*Przekład z języka rosyjskiego:
Irena Konkol*